

Oppimisen muodonmuutoksia:

KEHITYS KAMELEONTTIEN AIKAKAUTEEN

PEKKA SALLILA (toim. 2003) **Elämänlaajuinen oppiminen ja aikuiskasvatus. Aikuiskasvatuksen 44. vuosikirjasta.** Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura ry.

Vuonna 1969 aikuiskasvatuksen (tuolloin vapaan sivistystyön) vuosikirjan teemana oli alun perin Unescon lanseeraama elinikäinen kasvatus. Noihin aikoihin verrattuna ilmiö käsitteellistetään nykyään laajemmaksi. Oppimisen käsitteellä halutaan korostaa oppijaa aktiivisena toimijana entisen, ehkä hiukan holhoavankin kasvattajien ja instituutioiden näkökulman sijasta. Koulivaa kuria kaipaavien jukuripäiden asemesta kansalaiset nähdään nyt oman oppimisensa autonomisina rakentajina. Enää ei myöskään tyydytä siihen, että oppimisen ja itsensä kehittämisen nähtäisiin jatkuvan ihmisen koko eliniän; nyt kaikki elämänaalueet pitäisi nähdä oppimisen areenoina. Vaikeatkin käänteet elämässään ”haasteina” ottava ihminen oikein haakeutuu tilanteisiin, joissa saa tilaisuuden oppia uutta.

Aikuiskasvatuksen 44. vuosikirja koostuu kahdeksasta artikkelista, joissa tätä koko elämän kestävää ja kaikilla elämänaalueilla tapahtuvaa prosessia ja sen edistämiseksi harjoitettua politiikkaa valotetaan eri näkökulmista. Kokeneempaa tutkijakaartia edustavat professorit Ari Antikainen, Risto Rinne ja Jukka Tuomisto, jotka Markku Leinosen ohella vas-

taavatkin kirjan tärkeimmästä annista. Nuorempi polvi rajautuu tarkasteluissaan suppeampiin näkökulmiin (avoimen yliopiston opiskelijan muotokuva, työmarkkinoille siirtyvien nuorten uudenlaiset ongelmat, ikäntyvien pitkäaikaistyöttömien ohjaava koulutus). Puolet kirjoittajakunnasta on Turun yliopistoon hiljattain perustetusta Elinikäisen oppimisen ja koulutuksen tutkimuskeskuksesta CELEStä, joka on moninaisilla tutkimushankkeillaan ja ahkeralla julkaisutoiminnallaan nostanut itsensä nopeasti keskeiseen asemaan aikuiskoulutustutkimuksen kentällä.

POHJANA KASVATUSUTOPIAT

Kirjan aluksi *Markku Leinonen* jäljittää elinikäisen ja elämänlaajuisen oppimisen ideaa 1500- ja 1600-luvuille Thomas Moren *Utopia*-teoksesta ja Johan Amos Comeniuksen kirjoituksista vetäen näistä yhtymäkohtia myös Antiikin ja juutalais-kristillisen tradition ajatteluun. Kasvatusutopioissa oppiminen on luonnostaan elämänlaajuista kuuluu niin arkeen kuin juhlaan – koulutukseen, työhön, vapaa-aikaan. Utopiassa ”kansalaiset voisivat mahdollisimman paljon olla vapaina ruumiillisesta työstä ja omistaa aikaansa vapaaseen hengenviljelyyn —. Tässä on heidän mielestään elämän onni.” Utopiassa valtion välttämättömien tarpeiden täyttämisen jälkeä kansalaiset voivat omistautua kokonaan omien kiinnostuksensa mukaisesti opintoihin. Omien mieltymysten mukainen

itsensä kehittäminen kuului jokaiselle.

Niin Moren kuin Comeniuksen idealismi näkyy myöhemmin esimerkiksi Unescon 1960-luvulla (uudelleen) lanseeraamissa koulutusta koskevissa ajatuksissa. 2000-luvulla eurooppalaiseen sivistystraditioon kuuluvien kasvatusutopioiden sisältämä humanistinen toiveisuus ihmisten ”henkistymisestä” on monin kohdin kääntynyt pääläelleen, kun oppimisen ja osaamisen sisällön ja tahdin määräävät markkinavälitteisen tuottamisen ja kuluttamisen liikevoimat.

Utopioissa ihminen muokkaa maailmaa omien tavoitteidensa mukaiseksi voidakseen toteuttaa paremmin itseään. Nyky-yhteiskuntien aineellinen vauraus on jo ylittänyt utopioissa haaveillut edellytykset irrottautua pakonomaisesta ja kokonaan yksilön ulkopuolelta määräytyvästä työnteosta. Paradoksaalisesti nyt ihanteena kuitenkin on kameleontti, joka muokkaa itsensä ympäristön mukaiseksi – vaikka välillä koville ottaa.

TASA-ARVO JA OIKEUDENMUKAISUUS

Jukka Tuomisto täydentää Leinosen aloittamaa käsittehistoriallista ruodintaa erottaen elinikäisen oppimisen diskurssissa Kjell Rubensonin tapaan kaksi sukupolvea. Keskustelun ensimmäistä aaltoa puhalteli eteenpäin Unesco 1960-luvulla, jolloin elinikäinen oppiminen liitettiin kiinteästi yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon tavoitteluun.

Toisen sukupolven veturina toimi talouselämä keulakuvanaan OECD 1980-luvulla, jolloin elinikäinen oppiminen kytkettiin kansantalouksien pyrki- myksiin lisätä työllisyyttä, ta- loudellista tuottavuutta ja tehokkuutta sekä kansainvälistä kilpailukykyä. Tuomisto tiivistää artikkelissaan kansainvälisten järjestöjen, kuten Unescon, OECD:n ja EU:n perusajatukset elinikäisestä oppimisesta muun muassa näiden tuottami- en asiakirjatekstien pohjalta.

Nykyisin kansainvälisessä keskustelussa vaikuttaa impli- siittisesti kaksi erilaista käsitystä elinikäisestä oppimisesta. *Lifelong education* -käsitteessä korostuu systemaattinen oppi- laitoksissa tapahtuva oppiminen organisoituine opettamistilan- teineen; *lifelong learning* taas painottaa enemmän informaa- lista ja itseohjautuvaa oppimis- ta. Vaikka käsitteitä käytetään monta kertaa tarkoittamaan samaa asiaa, käytännön koulutus- poliittisiksi linjauksiksi ja toi- menpiteiksi konkretisoituna ne poikkeavat selvästi toisistaan. Jälkimmäinen on nykytilantee- seen nähden sikäli radikaalim- pi, että sen toteuttaminen edel- lyttää instituutioiden ja ajan mittaan erillisiksi muotoutunei- den toimintojen välisten raja- aitojen kaatoa ja ylitystä.

Kaikesta oppimisesta arvio- ilta kolme neljäsosaa tapahtuu informaalisti arkielämän koke- musten kautta. Kokemusperäi- nen oppiminen on tässä mieles- sä kouluoppista ”luonnollisem- paa”, mutta koulutuksen am- matillaiset ja koulutuspolitiikan tekijät rajaavat oppimista kos- kevan näkökulmansa vain hel- pommin havainnoitavaan toi- mintaan koulumuotoon organi- soiduissa instituutioissa.

Alun perin paljolti Ruotsis- sa käytetyssä käsitteessä ’elin- ikäinen ja elämänlaajuinen op- piminen’ (*livslångt och livsvidt lärande*) erottuu kaksi ulottu- vuutta: ihmisen elämänsä jatkua prosessimainen koke- musten kasaantuminen ja eri elämänsektoreiden yhdenver- taisuus oppimisareenoina. Ruotsalaisten käyttämän käsit- teen alkuosa viittaa aikanaan Unescon näkemykseen, jossa oppimisen vertikaalisella integ- raatiolla viitattiin peräkkäisten oppimismahdollisuuksien yh- dentämistä koko ihmisen elin- iän kattavaksi jatkumoksi. Ho- risontaalinen integraatio taas tarkoitti eri elämänalueilla (kou- lutuksessa, työelämässä, järjes- töissä, perhepiirissä, medioissa, kirjastoissa jne.) tapahtuvan toi- minnan ja oppimisen yhdentä- mistä kokonaisuudeksi.

Paljolti samat asiat toistetaan eri aikoina eri käsitteillä. Tuo- misto haluaa kuitenkin muistut- taan, että käsitteiden käyttäjillä on aina jotkin tarkoituserät käyttäen tiettyjä käsitteitä ja antaa tietty sisältö käyttämilleen käsitteille: olisi tarpeellista kes- kustella siitä, mihin kukin dis- kurssillaan pyrkii, kuka suostut- telee ketä ja millä keinoin.

Aina ei elinikäistä ja elämän- laajuista oppimistakaan voi pi- tää neutraalina kaikkien yhteis- kunnan toimijoiden ja ryhmien etua ajavana periaatteena. Se, millaisina käytännön toimina periaate konkretisoituu, on poliittinen, vallankäytön oikeutuk- seen, liittyvä kysymys. Käytän- nön toiminnaksi muuntuneella elinikäisellä oppimiselläkin on monia tarkoittamattomia ja ei- toivottuja seurauksia riippuen siitä, minkä yhteiskuntaryhmän näkökulmasta käytäntöä tutki- taan. Myös tästä on koko elä-

män ”opinnollistamisessa” ky- symys, kuten sosiologisesti suuntautuvat tutkijat jaksavat muistuttaa. Mutta, kuten Tuo- mistokin huomauttaa, maailman mitassa aikuiskoulutuspolitiikka kamppailee sellaisten perus- kysymysten, kuten lukutaidotto- muuden vähentämisen ja väes- tön peruskoulutuksen kanssa.

KEIDEN ”ILO”?

Risto Rinne puolestaan tarkas- telee elinikäisen oppimisen re- torisia lupauksia viimeaikaisten suomalaisten politiikkadoku- menttien pohjalta. Tavallaan Rinne siis jatkaa retoriikan ruo- timista siitä, mihin Tuomisto päätyi. Esimerkiksi jatkuvan koulutuksen toimikunnan mie- tinnöstä (Kom. miet. 1982:63) luettavan ”vanhan retoriikan” pääpaino oli jo monin tavoin yhteiskuntakehityksen edistä- misessä, mutta myös yksilöiden suotuisan kehityksen tukemis- ssa. Vuonna 1997 julkaistun ”Oppimisen ilo” -mietinnön Rinne taas liittyy uusliberalisti- seen markkinauskoon, ja siinä tuotantoelämän uudet tehosta- mistarpeet saavat ajanmukaisen ilmaisen koulutuspolitiikan kie- lellä. Mietinnössä iloinen oppi- ja ryntää intoa puhkuen kohti kiristyvän kilpailun avaamia ”haasteita”. Vuonna 2002 jul- kaistun parlamentaarisen ai- kuiskoulutustyöryhmän mietin- nön (Kom 2002:3) yhteiskunta- kuvaa Rinne pitää realistisem- pana, vaikka senkin diskurssi paljolti ammentaa voimaansa utopistisesta retoriikasta.

Komitearetoriikassa koulu- tuksen tavoitteiden esitetään olevan ”yhteiskunnan”, ”työelä- män” ja ”talouden” asettamista vaatimuksista johdettuja. Mie- tintöteksteissä esimerkiksi ”yh- teiskunnalla” kerrotaan olevan

erilaisia tarpeita, joihin kansalaisten olisi vastattava. ”Yhteiskunta” asettaa haasteita, ehtoja ja vaatimuksia. Yhteiskunta on kansalaisiin nähden jotain ulkopuolista, mutta varsinaista toimijaa ei yleensä identifioida. Retoriikassa ei kaivauduta pintaa syvemmälle todellisuuteen, jossa itse ”yhteiskunta” koostuu ihmisistä ja ryhmistä, joilla on eri määrä valtaa ja voimavaroja toteuttaa tarkoitusperiään.

”Markkinoiden vaatimusten”, ”globalisaation” yms. aiheuttamien muutosten perimmäistä mielekkyyttä sinänsä ei kyseenalaisteta. Koulutuspolitiikka on joukko tekniikoita, joita soveltamalla kansalaiset mukautuvat toimimaan niin, että ”talous” saa ”vaatimansa”, ”globalisaatio” voi edetä esteettä ja ”yhteiskunnan muutosten asettamiin haasteisiin” voidaan vastata. Rinne tähdentää: ”Eri-laiset instituutiot, järjestelmät tai instanssit eivät kuitenkaan aseta ainuttakaan vaatimusta tai tavoitetta. Niitä asettavat politiikan reaaliset päättäjät ja julkiseen keskusteluun sekä mientötekstien laatimiseen osallistuvat henkilöt sekä heidän taustaryhmänsä. Koko tavoiteretoriikka ja myös siitä mahdollisesti seuraavat koulutuspolitiikan teot määrittellään tietenkin niiden ehdoilla, jotka ovat siinä asemassa, että voivat ja haluavat saada äänensä kuuluviin.”

Ari Antikaisen ja Katja Komosen osuus on suomennettu mukaelma viime vuonna *International Handbook on the Sociology of Education* -kirjassa ilmestyneestä artikkelista. (*Handbookin* toimitti Antikainen yhdessä maailmalla laajalti tunnetun koulutussosiologi Carlos A. Torresin kanssa.) Kirjoittajat esittelevät jälleen aika pe-

rinpohjaisesti elämäkerta- ja elämänkulkunäkökulman perinnettä ja nykyisyyttä koulutussosiologisessa tutkimuksessa (vuoden 1996 vuosikirjahan oli kokonaan omistettu Antikaisen tutkimusryhmän oppiminen ja elämänhistoria-teemalle).

KOKO ELÄMÄÄ EI PIDÄ OPINNOLLISTAA

Oppimista kaikessa monimuotoisuudessaan on hyvin vaikeaa erottaa ihmisen muusta toiminnasta, mistä tosiasiaista kirjoittajat vetävätkin johtopäätöksiä niin tutkimuksen kuin harjoitettavan politiikan kannalta. Kasvatuksen ja koulutuksen tutkimuksessa on toki aiheellista nähdä oppiminen laajemmin, kuin perinteisesti on tehty. Ihminen oppi kokemuksen kautta kaikessa toiminnassaan kaiken aikaa. Mutta yhteiskuntapolitiikassa tulisi myös pyrkiä oppimista edistävän ja tukevan kulttuurin tukemiseen niin, että samanaikaisesti osattaisiin varoa pedagogisoimasta tai opinnollistamasta liiaksi koko yhteiskuntaa. Elämässä on muitakin tärkeitä tavoitteita kuin oppiminen ja sosiaalisilla instituutioilla on muitakin tehtäviä kuin oppiminen, Antikainen ja Komonen muistuttavat.

Ei ole myöskään viisasta ajatella, että oikeassa oppimisyhteiskunnassa kaikki olisivat oppineet tavoiterationaalisesti reflektomaan koko ajan kaikkea tekemäänsä. Kuuliainen itsensä tarkkailu vie mielekkyyden itse toiminnasta. Yhtä kaikki tuosta kuulee sanottavan, kuinka kansainvälisen kilpailukyvyyn lisääminen suorastaan pakottaa meidät käyttämään kaikki tilaisuudet oppimiseen.

ITSENSÄ KEHITTÄMISEN MERKITYS UNOHTUNUT

Kaikesta ongelma- ja opiskelijakeskeisyydestä huolimatta talouden toimintaan perustuvia pakkoja korostava ”elinikäisen oppimisen toinen sukupolvi” on unohtanut lähes kokonaan itsensä kehittämisen ja toteuttamisen merkityksen yksilölle itselleen ja lähiyhteisöille – miksei koko ihmiskunnalle.

Kirjan toimittaja Pekka Saltila on koonnut alkuun muuttaman sivun tiivistelmän kirjan luvuista, mutta artikkeleissa esitetyn yläpuolelle kohoava nostatus kirjan lopusta puuttuu. Toisaalta nyt viimeisenä oleva Risto Rinteen artikkeli on aika lennokka päätös sekini.

Heikki Silvennoinen